

Tubaja, Roman / Święch, Jan

Nazewnictwo muzeów na wolnym powietrzu w Polsce : między poprawnością naukową a świadomością potoczną

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 3, 11-30

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roman Tubaja*

Jan Święch

(Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego)

Nazewnictwo muzeów na wolnym powietrzu w Polsce. Między poprawnością naukową a świadomością potoczną

Początek idei ochrony zabytków budownictwa ludowego w Polsce datuje się najczęściej na przełom lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX w. Pierwsze muzeum tego typu, które można uznać za załazek przyszłej placówki na wolnym powietrzu, zgodnej z ideą twórcy tej nowej formy muzealnictwa etnograficznego – Artura Hazeliusa – zostało założone w Polsce w 1906 r. przez Izydora i Teodorę Gulgowskich we Wdzydzach na Kaszubach i przyjęło nazwę – Muzeum Kaszubskie we Wdzydzach. Od tego też momentu datuje się historia realizacji muzeów na wolnym powietrzu w Polsce¹.

W ponadstuletniej już historii tego rodzaju muzealnictwa w Polsce trwała i trwa do dnia dzisiejszego, z różnym nasileniem, dyskusja – spór naukowy dotyczący znalezienia polskiego odpowiednika nazwy dla tych specyficznych przecież placówek, określanych jako muzea na wolnym powietrzu.

I tak powstałe w okresie międzywojennym XX w. dwa kolejne muzea prezentujące w swej ekspozycji obiekty budownictwa ludowego przyjęły nazwy: Muzeum Kurpiowskie w Nowogrodzie (Łomżyńskim) oraz Dwór Moniaków w Zubrzycy Górnej na Orawie, podobnie zresztą jak i wspomniane już Muzeum Kaszubskie

* Emerytowany dyrektor Muzeum Etnograficznego im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu.

¹ Początek zainteresowań ochroną budownictwa ludowego w Polsce oraz pierwszej inicjatywy tworzenia parków etnograficznych w Polsce, por. S. Brzostowski, *Z dziejów parków etnograficznych (skansenów) w Polsce*, [w:] *Muzea skansenowskie w Polsce*, Poznań 1972, s. 45-64; F. Mi-dura, *Muzealnictwo skansenowskie w Polsce (stan obecny i perspektywy rozwoju)*, [w:] *Muzea skansenowskie w Polsce*, Poznań 1979, s. 28-48.

we Wdzydzach, nie zawierały w swej nazwie informacji o swym nowatorskim – jak na owe czasy – charakterze, tj. prezentacji oryginalnych obiektów budownictwa ludowego na wolnym powietrzu i szerzej – zabytków kultury ludowej regionu.

W literaturze przedmiotu okresu międzywojennego, postulującej organizację w kilku miastach Polski muzeów na wolnym powietrzu, najczęściej używano w odniesieniu do tych proponowanych przedsięwzięć takich określeń jak: muzeum na wolnym powietrzu, ale też muzeum pod gołym niebem, muzeum pod otwartym niebem, ogródziec, osiedle skansenowskie, osiedle zabytkowe czy osiedle muzealne. Rozpowszechnia się przy tym w Polsce pojęcie „skansen” – jako synonim określenia muzeum na wolnym powietrzu, chociaż jak wiemy, określenie to nierozzerwalnie jako nazwa własna, związane jest z pierwszym tego typu muzeum stworzonym przez Artura Hazeliusa w Sztokholmie (1891r.). Przy czym należy zaznaczyć, iż określenie skansen używane było sporadycznie w Polsce w literaturze przedmiotu już w początku XX w.

W dyskusjach nad polskim odpowiednikiem nazwy muzeum na wolnym powietrzu proponowano przede wszystkim zastąpienie tej obcej wówczas nam nazwy określeniem: „osiedle muzealne” lub „osiedle zabytkowe”. Inicjatorem i propagatorem tych określeń był Tadeusz Seweryn, który używał ich w odniesieniu do mającego powstać Muzeum w Lesie Wolskim w Krakowie. Z tego okresu należy jeszcze wspomnieć o toczących się od 1925 r. z inicjatywy Oskara Sosnowskiego pracach nad projektem organizacji Centralnego Parku Etnograficznego pod Warszawą. Określenie „skansen” Oskar Sosnowski proponował zastąpić rodzimym terminem „ogrodziec”. Ta oryginalna skądinąd nazwa nie znalazła jednak zwolenników i nie przyjęła się w polskim nazewnictwie określającym ten typ muzeów, podobnie zresztą jak i nie znalazła zwolenników idea budowy Centralnego Parku Etnograficznego, od realizacji której ostatecznie odstąpiono w latach pięćdziesiątych minionego stulecia².

Na przełomie lat 40. i 50. XX w. kwestie nazewnictwa muzeów na wolnym powietrzu w Polsce były poruszane m.in. podczas obrad XIX Zjazdu Delegatów Związku Muzeów w Polsce. Podstawą do dyskusji był referat Tadeusza Seweryna opublikowany pt. *Osiedla zabytkowe w Polsce*³. W odpowiedzi na zawarte w nim określenia

² Historię muzealnictwa na wolnym powietrzu w Polsce w pierwszej połowie XX w. omawia: N. Czechowiczowa, *Z dziejów skansenu w Polsce*, „Muzealnictwo”, (1957), nr 6, s. 10-28; por. też: J. Bujak, *Muzealnictwo etnograficzne w Polsce (do roku 1939)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne”, (1975), z. 8, ss. 159. Obszerną bibliografię przedmiotu publikuje: A. Pytlińska-Spiss, *Przegląd wybranej literatury z zakresu muzealnictwa skansenowskiego*, Sanok 1970, ss. 34.

³ T. Seweryn, *Osiedla zabytkowe w Polsce*, „Kwartalnik Muzealny”, (1948), z. 1-4, s. 51-58; por. też: T. Seweryn, *Muzea czy rezerwaty*, „Ochrona Zabytków”, (1948), nr 3/4, s. 102-104.

Żoźna-Manugiewicz zauważył, że ani nazwa „skansen” ani określenia „muzeum na wolnym powietrzu”, czy „pod otwartym niebem” nie są właściwe. Kwestią dyskusji może być nazwa „osiedle muzealne” względnie „park etnograficzny”⁴.

Ogólnopolski Zjazd Konserwatorów w 1952 r., który odegrał istotną rolę w rozwoju idei muzeów na wolnym powietrzu w Polsce, postulując organizację regionalnych parków etnograficznych, nie wniósł nic nowego w zakresie ich nazewnictwa. W początkach drugiej połowy XX w. w terminologii muzeologicznej zaprzestano używać takich pojęć, jak: osiedle zabytkowe, osiedle muzealne czy osiedla muzealne pod otwartym niebem⁵. W latach następnych Ksawery Piwocki w artykule *Zabytek, rezerwat, park kultury – muzeum w plenerze* definiuje i porządkuje te określenia, ale używana przez niego nazwa – muzeum w plenerze – również nie przyjmuje się w muzealnictwie omawianego typu⁶.

Wydarzenia przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych m.in: podjęcie problemu ochrony budownictwa ludowego i budowy muzeów na wolnym powietrzu przez UNESCO (1956), publikacja zasad Deklaracji JCOM (1957), ale przede wszystkim powstanie w 1958 r. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, miały zasadniczy wpływ na żywiołowy rozwój muzealnictwa na wolnym powietrzu w Polsce w następnych dziesięcioleciach.

Nie bez znaczenia też było uchwalenie w 1962 r. nowej ustawy *O Muzeach i Ochronie Zabytków* oraz powołanie przez ówczesny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki w Warszawie Zespołu Doradczego ds. Budownictwa Drewnianego i Parków Etnograficznych. Opracował on i opublikował w 1966 r. *Memoriał w sprawie ochrony budownictwa drewnianego w Polsce. Program organizacji parków etnograficznych*⁷.

Zainteresowanie się wspomnianymi problemami przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, przychylny stanowisko władz lokalnych, powstanie wielu inicjatyw

⁴ Cyt. za: L. Gawlik, *Funkcjonowanie terminu „skansen” w polskim muzealnictwie i współczesnych mediach*, „Lud”, (2005), t. 89, s. 259.

⁵ J. Czajkowski, *Rozwój myśli skansenowskiej w Polsce 1945-1985*, „Acta Scansenologica”, (1989), t. 5, s. 140-145; por. też: L. Gawlik, *op. cit.*, s. 259-260.

⁶ Autor, precyzując pojęcie – zabytek, rezerwat czy muzeum w plenerze (tzw. niesłusznie „skansen), jednocześnie” określa wymogi, jakie one muszą spełniać, aby mogły być uznane za muzeum. W odniesieniu do tego ostatniego pisze: „Oczywiście i taka instytucja musi posiadać charakter muzealny, to jest odpowiedni aparat naukowy i techniczny, służący celom muzeum i konserwacji jego obiektu. Dodatkową cechą muzeum w plenerze jest konieczność wyposażenia wnętrz obiektów nieruchomych”, K. Piwocki, *Zabytek, rezerwat, park kultury – muzeum w plenerze*, „Ochrona Zabytków”, (1961), nr 3-4, s. 4; por. też: K. Piwocki, *Typy parków etnograficznych*, „Ochrona Zabytków”, (1968), nr 1, s. 3-10.

⁷ *Memoriał w sprawie ochrony budownictwa drewnianego w Polsce. Program organizacji parków etnograficznych*, Warszawa 1966, ss. 74; okoliczności, które wpłynęły na rozwój muzeów na wolnym powietrzu od końca lat pięćdziesiątych i latach następnych, omawia szerzej: J. Czajkowski, *op. cit.*, s. 146 i następne.

w terenie, spowodowało ożywienie dyskusji nad problemem ochrony budownictwa ludowego i zaowocowało od końca lat pięćdziesiątych XX w. powstaniem kilkudziesięciu, różnego typu i rodzaju muzeów na wolnym powietrzu. Ów proces wciąż wykazuje tendencje rozwojowe.

Muzea te zatrudniały od momentu swojego powstania i zatrudniają nadal specjalistów z różnych dziedzin, przede wszystkim etnografów i etnologów oraz nauk pokrewnych etnologii, kształconych w uniwersyteckich ośrodkach akademickich kraju. Powstało zatem liczne grono muzeologów zajmujących się wyłącznie tą dziedziną muzealnictwa. Jednocześnie placówki te organizują ogólnopolskie i międzynarodowe konferencje naukowe, wydają różnego rodzaju publikacje, m.in. materiały z owych konferencji, co zaowocowało powstaniem ogromnej, liczącej kilka tysięcy pozycji bibliograficznych literatury, stanowiącej teoretyczny dorobek tegoż muzealnictwa. Przypomnieć w tym miejscu należy ogromną rolę, jaką w tym zakresie odegrało Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku i jego wieloletni dyrektor – Jerzy Czajkowski – wybitny znawca m.in. zagadnień muzealnictwa na wolnym powietrzu, a także autor licznych publikacji o tej problematyce. To właśnie w doskonale redagowanych periodykach tejże placówki – „Materiałach Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku” oraz „Actach Skansenologicach”, publikowali swoje artykuły polscy i zagraniczni muzeolodzy, dzieląc się swoimi doświadczeniami i rozważaniami, które wcale nierzadko wprowadzane były w życie. Ponadto za sprawą Jerzego Czajkowskiego używany jest w Polsce, na określenie pracownika merytorycznego interesujących nas muzeów, termin „skansenolog” oraz „skansenologia” jako nazwa tej gałęzi muzeologii. Odnotujmy także periodyki innych placówek w Lednicy, Lublinie, Radomiu, Kielcach, a ostatnio w Kolbuszowej, Sierpcu i Opolu⁸. W 1998 r. powstaje Stowarzyszenie Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce, pod patronatem którego m.in. organizowane są liczne konferencje naukowe. Stowarzyszenie to wydaje również „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”⁹. Warto też wspomnieć o dwóch obszernych

⁸ „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku”, nr 1-37, 1964-2008; „Acta Scansenologica”, t. 1-10, Sanok 1980-2010; por. m.in.: *Ogólnopolska Konferencja Parków Etnograficznych*, Opole 22-24 IX 1970 r. (Referaty i Komunikaty), ss. 132; *Międzynarodowa Konferencja Skansenowska* (Referaty), Sanok 1978, ss. 239; *Odzworowanie struktur osadniczych w muzeach skansenowskich w Polsce*, Kielce 1989, ss. 115; *Skanseny po latach – założenia a realizacja. Materiały z ogólnopolskiej konferencji skansenowskiej Nowy Sącz*, 5-6, X 1995, Nowy Sącz 1996, ss. 141; „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. VIII, XI, XIX, 2002-2010; „Rocznik Muzeum Wsi Lubelskiej” ukazujący się nieregularnie od 1978 r.; „Wiśń Radomska” ukazująca się nieregularnie od 1988 r.; „Teki Kielecka” ukazująca się nieregularnie od 2000 r.; „Biuletyn Muzeum Kultury Ludowej” ukazujący się od 2009 r.; „Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu” ukazujący się od 2011 r.; „Notatnik Skansenowski Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu” ukazujący się od 2011 r.

⁹ „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (1999), Wdzydze 2009.

publikacjach autorstwa Jerzego Czajkowskiego i Anny Spiss przybliżających polskim muzeologom historię, rozwój i osiągnięcia muzeów na wolnym powietrzu w Europie, kolejnych dwóch zbiorowych opracowaniach poświęconych muzeom na wolnym powietrzu w Polsce oraz wydawnictwie albumowym prezentującym te muzea, adresowanym dla szerszego kręgu odbiorców¹⁰.

Warto zaznaczyć, że w omawianym okresie polskie muzea na wolnym powietrzu przeszły długą drogę rozwojową od prezentowania w swoich ekspozycjach pojedynczych obiektów czy ich zespołów poprzez muzeum „typu park”, w którym to obiekty lub zagrody wolno stojące odgradzone są od siebie parawanami zieleni, do muzeum „typu wieś”, w którym odtwarzane są typowe dla regionu struktury przestrzenne – osadnicze wsi (jednej lub kilku)¹¹.

W licznych opracowaniach naukowych 2 poł. XX w. i początkach obecnego stulecia na określenie muzeów na wolnym powietrzu w Polsce stosuje się różne terminy. Najczęściej używane nazwy w odniesieniu do placówek, prezentujących w swoich ekspozycjach budownictwo ludowe, czy szerzej budownictwo wsi, to oprócz określenia – muzeum na wolnym powietrzu, spotykamy też: muzeum etnograficzne na wolnym powietrzu, park etnograficzny, muzeum wsi, muzeum kultury wsi (ludowej), muzeum budownictwa ludowego czy też drewnianego. Sporadycznie używa się również pojęcia: muzeum architektury ludowej czy rezerwat etnograficzny albo archeologiczno – etnograficzny. Ponadto we wspomnianej literaturze w odniesieniu do tychże muzeów spotyka się takie określenia, jak: park etnograficzny typu skansenowskiego, park budownictwa ludowego czy ekspozycja budownictwa ludowego. Największą jednak „popularność” osiągnęła, używana w naszym piśmiennictwie już od początków XX w., nazwa „skansen”, zdefiniowana jako polski odpowiednik – muzeum na wolnym powietrzu. Określenie „skansen” stosowane jest także w różnych konfiguracjach słownych; czytamy zatem o muzeum skansenowskim, muzeum typu skansen czy typu skansenowskiego. Rzadziej używa się pojęcia: muzeum etnograficzne typu skansen czy typu skansenowskiego. Do spopularyzowania tych nazw w funkcji polskiego odpowiednika na określenie muzeów na wolnym powietrzu bez wątpienia przyczyniło się opublikowanie w 1966 r. wspomnianego już *Memoriału w sprawie ochrony budownictwa drewnianego. Programu organizacji parków etnograficznych*

¹⁰ J. Czajkowski, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszów-Sanok 1984, ss. 431; A. Spiss, *Muzea etnograficzne na wolnym powietrzu w Europie*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Studia i Materiały”, t. II, Warszawa 1985, ss. 163; *Muzea skansenowskie w Polsce*, „Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, t. II, Poznań 1972, ss. 308; *Muzea skansenowskie w Polsce*, Poznań 1979, ss. 270; J. Sierackiewicz, J. Święch, *Skanseny. Muzea na wolnym powietrzu w Polsce*, Olszanica 1999, ss. 200.

¹¹ Szerzej o klasyfikacji muzeów i ich typach zob. J. Czajkowski, *op. cit.*, s. 100-112; por. też: A. Spiss, *op. cit.*, s. 59-75.

w Polsce i towarzyszącej mu deklaracji ICOM-u, opracowanej na sesji w Kopenhadze i Sztokholmie w 1957 r., poświęconej problemowi muzeów na wolnym powietrzu. W polskiej wersji językowej tej deklaracji użyto nazwę „skansen” i „muzeum skansenowskie” na określenie interesujących nas muzeów. Deklaracja ta precyzowała wymogi merytoryczne, według których placówki te powinny być organizowane, ale przede wszystkim zdefiniowała pojęcie muzeum skansenowskiego¹². W wielu publikacjach zatem, pojęcia: muzeum na wolnym powietrzu, park etnograficzny czy skansen lub muzeum skansenowskie, używane są jako synonimy¹³. Rozumienie nazwy „skansen” przyjęło się powszechnie nie tylko w języku naukowym, ale już od lat 70. XX w. podobnie interpretowana jest ona w polskich słownikach językowych¹⁴. Ponadto jest ona też powszechnie używana w języku potocznym na określenie omawianego typu muzeum, a także w różnego rodzaju mediach, w tym również internetowych.

Niestety na przestrzeni ostatniego ćwierćwiecza w wielu mediach słowo „skansen” używane jest coraz częściej w znaczeniu pejoratywnym – symbolizującym zacofanie, wsteczność. Analizę naukowego funkcjonowania terminu skansen w polskim muzealnictwie, a także jego funkcjonowanie społeczne i medialne przeprowadził Leszek Gawlik. Autor ten wskazał także na niebezpieczeństwo, jakie nieść może jego negatywne funkcjonowanie w mediach i działaniach marketingowych dla kształtowania wyobrażeń o polskich muzeach na wolnym powietrzu¹⁵.

Powróćmy jednak do głównego wątku naszych rozważań. I tak w publikacjach omawiających jedną z form ochrony budownictwa ludowego w Polsce, czy szerzej budownictwa wiejskiego – „*in situ*”, używane są takie nazwy jak: punkt skansenowski, punkt muzealny lub wręcz pisze się o zagrodzie, z określeniem jej

¹² *Memoriał...*, *op. cit.*, s. 13-19.

¹³ M.in. termin – skansen czy muzeum skansenowskie używa zamiennie: J. Czajkowski, *Muzea na wolnym powietrzu...*, *op. cit.*, s. 5; także równoznacznie terminy: skansen, muzeum skansenowskie, muzeum na wolnym powietrzu, muzeum pod gołym niebem, traktuje: A. Spiss, *Muzea na wolnym powietrzu...*, *op. cit.*, s. 6; por. też: A. Pelczyk, *Wielkopolski park etnograficzny. Między tradycją a teorią i praktyką skansenowską*, „Biblioteka Studiów Lednickich”, (2002) t. VIII, s. 112.

¹⁴ „Skansen (szw. dosł. szaniec) – krajoznawcze muzeum pod gołym niebem, gdzie eksponowane są zabytki budownictwa ludowego, sprzęty i narzędzia danego regionu”, [w:] *Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980, s. 684; por. też: „Skansen – muzeum na wolnym powietrzu obejmujący wydzielony teren z zabytkami budownictwa ludowego oraz sprzętami, ukazujące kulturę pewnego regionu w warunkach naturalnych; park etnograficzny”, [w:] *Mały słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, Warszawa 1995, s. 845-846.

¹⁵ Zob. Referat wygłoszony na *Ogólnopolskiej Konferencji Skansenowskiej*. Kluki-Łeba, 18-20 września 2003 r. L. Gawlik *Medialne, społeczne i naukowe funkcjonowanie pojęcia skansen a kierunki zmian w muzealnictwie skansenowskim*, [w:] „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeum na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2005), nr 8, s. 39-51; por. też: L. Gawlik, *Funkcjonowanie terminu „skansen” w polskim muzealnictwie i współczesnych mediach*, „Lud”, (2005), t. 89, s. 253-275.

rodzaju lub właściciela i miejscowości, w której się znajduje. Dotyczy to zarówno zespołu obiektów, jak również pojedynczych, różnego rodzaju przykładów budownictwa. Niekiedy też w opisach propozycji wspomnianej ochrony czy ich realizacji, w przypadku zespołów obiektów, określa się je mianem rezerwatu¹⁶.

Przedstawione rozważania narzucają wręcz pytanie: Czy i jakie wyżej wyszczególnione nazwy, używane w literaturze muzeologicznej na określenie muzeum na wolnym powietrzu, znalazły odzwierciedlenie w nazwach własnych omawianych muzeów? Już pobieżny ich przegląd wykazuje, iż są one w Polsce niezmiernie zróżnicowane. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy jest licząca niekiedy kilkadziesiąt lat historia poszczególnych placówek i to właśnie w ich nazwach własnych odzwierciedla się też cały proces kształtowania się interesującego nas nazewnictwa w Polsce na przestrzeni przeszło stu lat. Nie bez znaczenia są też dzieje muzealnictwa etnograficznego, które odmiennie kształtowały się w poszczególnych regionach kraju, przede wszystkim w wyniku różnego rodzaju uwarunkowań lokalnych. Jak podkreśla Marian Pokropek:

„Przy podobnych celach i założeniach naukowych i muzealnych, istniejące już i nowo powstające muzea typu skansenowskiego wyróżniają się między sobą właściwą im specyfiką, będącą wynikiem wielorakich czynników: reprezentowaniem określonego obszaru geograficznego – kulturowego, warunków fizjograficznych, w jakich muzea te są tworzone, uwarunkowań etniczno – kulturowych i społeczno – gospodarczych, rodzaju prezentowanych zbiorów itp.”¹⁷.

Bez wątpienia przywołane wyżej czynniki wpłynęły na kształtowanie się nazw własnych tych muzeów.

Muzea na wolnym powietrzu o różnym charakterze i wielkości są najczęściej samodzielnymi jednostkami organizacyjnymi. Niektóre z nich są oddziałami wielodziałowych bądź specjalistycznych muzeów. Jeszcze inne były organizowane przez różnego rodzaju stowarzyszenia, czy też regionalne ośrodki o charakterze kulturalnym, oświatowym itp. Zdecydowana większość tych, podkreślmy raz jeszcze, różnorodnych placówek, ma charakter muzeum. Pojęcie to figuruje w przeważającej większości w ich nazwach własnych lub nazwach instytucji, których stanowią oddziały. Jest to bardzo istotne, bowiem muszą one spełniać warunki i wymogi oraz wypełniać cały szereg zadań dla realizacji swoich celów, wynikających z definicji „muzeum”

¹⁶ Zwolenniczką idei ochrony zabytków „*in situ*” (choć popierała jednocześnie organizacje i rozwój muzeów na wolnym powietrzu) była M. Znamierowska-Prüfferowa. Zob. M. Znamierowska-Prüfferowa, *Zabytki budownictwa ludowego w Polsce i ich rola we współczesnym krajoznawstwie polskim i turystyce*, „Ochrona Zabytków”, (1977), nr 4, s. 11-18; por. też: M. Znamierowska-Prüfferowa, R. Tubaja, *Przymuzealny skansen toruński i inne muzea skansenowskie realizowane i planowane w województwie bydgoskim*, [w:] *Muzea skansenowskie w Polsce*, Poznań 1972, s. 224-231.

¹⁷ M. Pokropek, *Specyfika rurarystyczna i architektoniczna Białostockiego Muzeum Wsi na tle innych muzeów typu skansenowskiego w Polsce*, „Rocznik Białostocki”, (1993), t. XVIII, s. 350.

zawartej w Ustawie o muzeach z 1996 r.¹⁸. Szczególnie ważny jest również fakt, iż większość z tych placówek ma status „muzeów rejestrowanych” nadany im przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Aby otrzymać ów status, muzea te musiały wykazać wiele osiągnięć związanych z ich: naukowym charakterem, stanem organizacyjnym, posiadanymi zbiorami, działalnością popularyzatorską itp. określonych w wymienionej Ustawie. Uzyskany status – „muzeum rejestrowego” – potwierdza wysoki poziom działalności merytorycznej tych instytucji i znaczenie zgromadzonych zbiorów¹⁹.

Na kształtowanie i rozwój teoretycznych podstaw naukowych omawianego typu muzeów, w tym na formułowanie w późniejszym okresie nazw własnych powstających muzeów, zasadnicze znaczenie miała wszechstronna dyskusja nad organizacją muzeum, jaka towarzyszyła powstawaniu Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, a w szczególności zapisów z posiedzenia Rady Naukowej tego Muzeum, które odbyło się w 1958 r. z udziałem wybitnych specjalistów, m.in. architektów, etnografów, historyków sztuki i konserwatorów. Jednym z wielu zagadnień poruszanych na tym posiedzeniu była sprawa przyszłej nazwy tego muzeum²⁰. Przytoczmy zatem fragmenty tej pionierskiej dyskusji. I tak we wprowadzeniu do niej Ksawery Piwocki zauważył, że nazwa „skansen” na określenie sanockiego muzeum jest nie do zaakceptowania. Przedstawił natomiast szerokie znaczenie określenia „park etnograficzny” (pozwalające na ekspozycje zarówno zabytków budownictwa wiejskiego, dworskiego czy małomiasteczkowego). Krytyczne odniósł się do pojęcia „muzeum wsi”, uznając, iż nie mieści się w nim budownictwo małomiasteczkowe; z kolei „muzeum architektury ludowej” – jego zdaniem, jest nazwą niezbyt ścisłą, bowiem nowa placówka w Sanoku ma obrazować nie tylko budownictwo czy architekturę wnętrza, ale również i ekspozycje przedmiotów związane z wyposażeniem wnętrza. Ignacy Tłoczek z kolei wyraził pogląd, że określenie „park etnograficzny” nie przyjmie się w Polsce. Należy też, jego zdaniem, liczyć się ze zniekształceniem tej nazwy przez szersze kręgi społeczeństwa. Ponadto nazwa ta jak również termin

¹⁸ Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r., DZ.U., 1997, Nr 5, poz. 24, art. 1 i art. 2. W trakcie dyskusji i konsultacji nad tą Ustawą Stowarzyszenie – Związek Muzeów Polskich z siedzibą w Łodzi postulował, aby w powstającej Ustawie zawrzeć prawne zastrzeżenie używania nazwy „Muzeum”. Postulat ten wynikał ze znacznego rozwoju od lat 90. XX w. różnych przedsięwzięć, najczęściej o charakterze prywatnym nie spełniających wymogów określonych w definicji pojęcia muzeum. Propozycje te niestety nie znalazły aprobaty ustawodawcy.

¹⁹ *Ibidem*, art. 13-15.

²⁰ Znaczenie obrad Rady Naukowej w Sanoku dla rozwoju metodologii konserwatorstwa skansenowskiego (m.in. zagadnień projektowych, dokumentacji, translokacji i konserwacji) i szerzej dla rozwoju tego typu muzealnictwa w Polsce omawia: J. Czajkowski, *Rozwój myśli skansenowskiej...*, op. cit., s. 148-150; por. też: J. Czajkowski, *Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku z perspektywy 45 lat*, „Materiały Budownictwa Ludowego w Sanoku”, (2004), nr 36, s. 19-21.

„muzeum pod otwartym niebem” czy „pod gołym niebem” jest terminem niepolskim. Konkludując, opowiadał się za nazwą „muzeum budownictwa ludowego”. Jerzy Tur natomiast zauważył, że muzeum budownictwa czy architektury może być zgromadzeniem tylko modeli różnych zabytkowych budynków z planami, zdjęciami fotograficznymi itd. nie uwzględniającym zatem niezbędnych dla tego typu muzeum cechy parkowości oraz usytuowania go na otwartej przestrzeni. Stanisław Hiż – zasygnalizował, iż pojęcie budownictwa ludowego jest wprawdzie mniej precyzyjne niż park budownictwa ludowego, ale jest to nazwa, która w przypadku spopularyzowania jej, podobnie jak nazwa skansen, na pewno się przyjmie w społeczeństwie. Zdaniem Romana Reinfussa: „muzea można klasyfikować wg typu ekspozycji i wg posiadanych zbiorów, ani jeden ani drugi z tych czynników potraktowany odrębnie nie będą określać go w pełni. Dopiero połączenie ich stwarza definicję, dającą ściśle określenie danego muzeum”. Ostatecznie Rada Naukowa zaakceptowała nazwę – Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Była to zapewne jedyna zarejestrowana w formie protokołu tak obszerna dyskusja nad nazwą powstającego muzeum na wolnym powietrzu²¹, wszystkie zaś wymienione na tym posiedzeniu określenia, aczkolwiek w różnym stopniu i mimo niekiedy krytycznych opinii, znalazły w latach następnych zastosowanie w nazwach własnych powstających licznie muzeów na wolnym powietrzu w Polsce.

Bodaj najczęściej w nazwach własnych interesujących nas muzeów występuje określenie – park etnograficzny. Dotyczy to zarówno dużych, jak i mniejszych jednostek organizacyjnych, tych samodzielnych, jak i będących oddziałami innych muzeów²². W nazwach własnych dużych samodzielnych muzeów na wolnym powietrzu w Polsce często używane jest także określenie – muzeum wsi.

²¹ Protokół: *Pierwsze posiedzenie Rady Muzealnej Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku* (22 – 24 XI 1958), Teksty nieautoryzowane, s. 110-114.

²² Duże muzea to m.in.: Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie, Kujawsko Dobrzyński Park Etnograficzny. Oddział Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, Muzeum – Kaszubski Park Etnograficznym im. Izydora i Teodory Gulgowskich we Wdzydżach Kiszewskich, Sądecki Park Etnograficzny. Oddział Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Wielkopolski Park Etnograficzny w Dziekanowicach. Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy; z mniejszych to m.in.: Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej, Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygielzowie. Zamek Lipowiec, Park Etnograficzny przy Muzeum Etnograficznym im. Marii Znamierowskiej –Prüfferowej w Toruniu, Park Etnograficzny w Kaszczorku – oddział Muzeum Etnograficznego im. Marii Znamierowskiej –Prüfferowej w Toruniu., Park Etnograficzny w Russowie. Oddział Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w Kaliszu, Sieradzki Park Etnograficzny. Oddział Muzeum Okręgowego w Sieradzu. Nazwy muzeum zob. *Wykaz Muzeów w Polsce, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków*, Warszawa 2003, ss. 62.

Znacznie rzadziej miano to posiadają nazwy mniejszych muzeów²³. Należy jednak zaznaczyć, iż zarówno określenie – park etnograficzny, jak i – muzeum wsi, zawarte w nazwach własnych określonych placówek, mają najczęściej charakter „umowny”. Nie można w żadnym przypadku utożsamiać nazwy – muzeum wsi, z muzeum „typu wieś”, czy określenia – park etnograficzny, z muzeum „typu park” czy „typu parkowego”. Oto bowiem w Polsce nazwa – muzeum wsi nie zawsze oznacza, że odzwierciedla ono w ekspozycji strukturę przestrzenną jednej lub kilku wsi charakterystycznych dla prezentowanych regionów etnograficznych. Nie można zatem porównać dwóch muzeów o podobnej nazwie, np.: Muzeum Wsi Opolskiej i Białostockiego Muzeum Wsi, ponieważ pierwsze reprezentuje muzeum „typu park” (parkowy charakter ekspozycji), drugie zaś – muzeum: „typu wieś” (odtwarza kilka typowych struktur osadniczych). To ostatnie powstało około dwadzieścia lat później od muzeum opolskiego, stąd w jego założeniach programowych znalazły się najnowsze trendy muzealnictwa skansenowskiego, dotyczące zarówno prezentowania historycznych układów przestrzennych wsi, jak i odtwarzania w możliwie najpełniejszej formie naturalnego środowiska²⁴. Podobnie nazwa park etnograficzny nie zawsze oznacza, że jest to muzeum „typu park”. Nie można zatem porównać Wielkopolskiego Parku Etnograficznego z Górnośląskim Parkiem Etnograficznym. Bowiem to pierwsze jest wręcz wzorcowym przykładem ekspozycji – „typu wieś” (odtwarza strukturę owalniczy), to drugie natomiast ma wyraźnie parkowy charakter. Niekiedy muzea mają charakter hybrydowy. Budowane w różnym okresie poszczególne ich sektory, są często odbiciem teoretycznych koncepcji, jakie dominowały wówczas w muzealnictwie. Stąd też jedne fragmenty ekspozycji mają cechy muzeum „typu wieś”, drugie „typu park”²⁵.

Najliczniejszą grupę nazw własnych niedużych placówek o zasięgu lokalnym, samodzielnych lub stanowiących oddziały większych muzeów, stanowią te, które zawierają popularne określenie – „skansen”²⁶. Określenie to występuje też

²³ M.in.: Białostockie Muzeum Wsi w Wasilkowie. Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach, Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu, Muzeum Wsi Pogórzskiej im. Romana Reinfussa w Szymbarku, Muzeum Wsi w Markowej, Muzeum Wsi Słowińskiej w Klu-kach. Oddział Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku. Wykaz Muzeów..., *op. cit.*, ss. 62.

²⁴ M. Pokropek, *op. cit.*, s. 354.

²⁵ Taki charakter ekspozycji prezentuje np. Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie.

²⁶ M. in. Muzeum – Skansen Przemysłu Naftowego i Gazownictwa imienia Ignacego Łukasze-wicza w Burce, Skansen w Dobczycach przy Muzeum Regionalnym PTTK w Dobzycach, Skansen im. Józefa Żaka w Zawoi – Markowej, Skansen Kurpiowski im. Adama Chętnika. Oddział Muzeum Północno – Mazowieckiego w Łomży, Skansen Łowicki w Maurzycach. Oddział Muzeum w Łowiczu, Skansen Mazowiecko – Podlaski Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, Skansen i Muzeum Pszczelarstwa w Swarzędzu. Oddział Muzeum Na-rodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno – Spożywczego w Szreniawie, Skansen – Muzeum w Wambierzycach, Skansen Rzeki Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim, Skansen w Puńsku.

w nazwach niektórych muzeów w różnych konfiguracjach, m.in. skansen architektury drewnianej, skansen budownictwa ludowego, skansen etnograficzny czy skansen kultury materialnej²⁷.

Przyjęta przez Radę Muzealną w Sanoku w 1958 r. nazwa Muzeum Budownictwa Ludowego, o czym była już mowa, znalazła zastosowanie w późniejszym okresie zaledwie w kilku przypadkach. Figuruje ona również w połączeniu z nazwą „park etnograficzny”²⁸. Nie przyjęła się natomiast nazwa – muzeum architektury ludowej czy architektury wsi, pomimo że w końcu XX w. i w początkach obecnego stulecia, coraz częściej w odniesieniu do budownictwa ludowego używa się pojęcia „architektura”. W niektórych muzeach na wolnym powietrzu z uwagi na prezentowane w nich różnorodne budowle o wysokich „walorach architektonicznych” (budownictwo dworskie, przemysłowe, sakralne itp.), biorąc pod uwagę program ich rozbudowy, być może użycie takiej nazwy w przyszłości będzie w pełni uzasadnione.

W kilku nazwach własnych muzeów figuruje też określenie – muzeum kultury ludowej, a w jednym przypadku – muzeum kultury i techniki wiejskiej oraz nazwa muzeum etnograficzne²⁹. Te ostatnie nazwy wynikają zapewne z lokalnych tradycji rozwoju muzealnictwa etnograficznego oraz obszarów kulturowych reprezentowanych w tych muzeach. W pierwszym przypadku (muzeum kultury ludowej) chodziło być może też o podkreślenie w nazwie, iż placówka ta, poza prezentowaniem ekspozycji budownictwa ludowego, będzie się również zajmować ochroną i popularyzacją całokształtu kultury obszaru objętego jej zasięgiem działalności. W drugim przypadku (muzeum etnograficzne) – nie można wykluczyć wpływów wspomnianych lokalnych warunków kształtowania się rozwoju muzealnictwa etnograficznego, ale też być może autorzy koncepcji merytorycznej i programu tego muzeum zakładali, że te stricte muzea etnograficzne odróżniają się od innych specjalistycznych placówek tylko charakterem

²⁷ M.in. Skansen Architektury Drewnianej Ludności Ruskiej Podlasia w Białowieży, Skansen Budownictwa Ludowego Zachodniej Wielkopolski w Wolsztynie. Oddział Muzeum Regionalnego w Wolsztynie, Skansen Etnograficzny w Koninie. Oddział Muzeum Okręgowego w Koninie, Skansen Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia w Holi.

²⁸ M.in. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny w Olsztynku, Ośrodek Budownictwa Ludowego w Szymbarku. Oddział Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Ośrodek Plenerowy Budownictwa Ludowego Muzeum w Łowiczu.

²⁹ Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Muzeum Kultury Ludowej w Osieku n. Notecią. Oddział Muzeum okręgowego im. Stanisława Staszica w Pile, Muzeum Kultury Ludowej Podgórze Sudeckiego w Kudowie-Pstrążnej. Oddział Muzeum Okręgowego w Wałbrzychu, Muzeum Kultury i Techniki Wiejskiej w Bogdańcu. Oddział Muzeum Lubuskiego im. Jana Dekerta w Gorzowie Wielkopolskim, Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli.

swej ekspozycji³⁰. Potwierdzeniem takiego właśnie sposobu rozumowania są przewodniki po ekspozycjach budownictwa ludowego. I tak w Tokarni – Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach zatytułowany jest on – *Park Etnograficzny w Tokarni*, a przewodnik po ekspozycji budownictwa przy Muzeum Etnograficznym w Zielonej Górze zatytułowany – *Park Budownictwa Ludowego*³¹. Świadczy to też o tym, że bardzo często zamiast używać nazwy własnej muzeum w odniesieniu do jego ekspozycji budownictwa stosuje się inne określenia.

Muzea na wolnym powietrzu w Polsce mają często w swoich nazwach własnych określone obszary historyczne czy regiony etnograficzne, które prezentowane są w ekspozycjach i wskazują zarazem ich zasięg działalności, np.: Białostockie, Górnośląskie, Kaszubskie, Lubelskie, Mazowieckie, Radomskie, Opolskie, Wielkopolskie, Ziemia Dobrzyńska i Kujawy, Sądeckie itp. W sytuacjach kiedy określenie obszaru działalności muzeum jest niemożliwe, np. w przypadku Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku czy Sanoku, ponieważ obejmują swoim zasięgiem więcej niż dwa regiony, wówczas w nazwach tych placówek wskazana jest ich siedziba – Olsztynek, Sanok.

Aby dopełnić obraz stosowanych nazw własnych w polskim muzealnictwie na wolnym powietrzu, wspomnieć należy o kilkudziesięciu małych lokalnych placówkach, które często powstały w ramach zastosowanej formy ochrony *in situ* lub też mieszanej – *in situ* z dokooptowanymi zabytkami budownictwa ludowego, translokowanymi z innych, najczęściej pobliskich miejscowości. Ich nazwy są również znacznie zróżnicowane. Najczęściej zawierają takie określenia jak: „zagroda” – z podanym jej typem – np. „gberska”, bądź też nazwa regionu – „zagroda kurpiowska” czy wsi – „zagroda w Swołowie”, niekiedy zaś nazwisko dawnego właściciela i wieś – „zagroda Korkoszów w Czarnej Górze”. Spotyka

³⁰ W muzeach na wolnym powietrzu w Polsce, poza budową charakterystycznych ekspozycji budownictwa, powstają coraz częściej różnego rodzaju obiekty (w nowo budowanych pawilonach lub adaptowanych na ten cel zabytkowych budowlach) przeznaczane na cele: administracyjne, magazynowe, wystawowe, konserwatorsko – techniczne, recepcyjne, gastronomiczne itp. Można więc założyć, że poza specyficznymi dla nich ekspozycjami, a także związanymi z ich organizacją, problemami naukowymi, konserwatorskimi itp. upodobniają się one do tradycyjnych muzeów etnograficznych. Prowadzą one też podobną w charakterze działalności merytoryczną upowszechnieniową (mają ku temu szczególnie korzystne warunki) itp.

³¹ A. Szura, *Park Etnograficzny w Tokarni*, Kielce 1985, ss. 20; I. Soppa, *Park Budownictwa Ludowego*, Zielona Góra 1994, ss. 30.

się także nazwy określające typ budynku: dom, dwór, cerkiew, młyn – „Dwór w Dołędze” itp.³².

Z przedstawionego przeglądu nazw własnych używanych na określenie interesujących nas muzeów wynika, iż w Polsce nie przyjęło się zupełnie miano – muzeum na wolnym powietrzu.

Poza wyżej omówionymi muzeami w Polsce powstało na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat szereg przedsięwzięć prywatnych z budowlami naśladującymi obiekty zabytkowe. Nie mają one w większości charakteru muzeum. Można je spotkać w wielu miejscach kraju szczególnie wzdłuż ważnych tras komunikacyjnych. Występują one pod niezmiernie dziwnymi szyldami, niekiedy jednak bałamutnie przyjmują nazwę „muzeum” lub „skansenu”. Obiekty te pełnią funkcje turystyczne, rekreacyjne bądź usługowe i stanowią oddzielny problem – bowiem często „zaśmiecają” krajobraz kulturowy³³.

Odłącznym zjawiskiem wartym odnotowania są cenne inicjatywy społeczne bądź prywatne, polegające na wyremontowaniu i wcale nierzadko wyposażeniu w zabytkowe sprzęty obiektu *in situ* oraz udostępnieniu go w różnej formie turystom. Przedsięwzięcia te nie mają jednak charakteru muzealnego, chociaż w mediach określa się je często terminem skansen³⁴.

W większości muzeów ich nazwy własne wykazują dużą stabilność. Dotyczy to szczególnie tych placówek, które na początku swej drogi rozwojowej miały opracowaną (choć później podlegała ona różnego rodzaju korektom, głównie w zakresie: liczby obiektów, ich typów, rozmieszczenia w przestrzeni ekspozycji czy też zmiany zagospodarowania) koncepcję merytoryczną i programową. Muzea te powstawały w Polsce w 2 poł. XX w. Natomiast placówki, których budowę rozpoczęto w 1 poł. XX w., zmieniały najczęściej nazwę kilkakrotnie w miarę rozwoju i rozbudowy swych ekspozycji na wolnym powietrzu (m.in. Wdzydze, Zubrzyca Górna, Nowogród, Osiek n. Notecią, Olsztynek).

³² M.in. Zagroda Czernikiewiczów w Bodzentynie. Oddział Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach, Zagroda Gburska i Rybacka w Nadolu. Oddział Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w Pucku, Zagroda Kmieca w Gwoźnicy Górnej. Oddział Muzeum Okręgowego w Rzeszowie, Zagroda Kurpiowska w Kadzidle. Oddział Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce, Zagroda Sitarska w Biłgoraju, Zagroda Sołtysów w Jurgowie. Oddział Muzeum Tatrzańskiego im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Zagroda w Swołowie. Oddział Muzeum Pomorskiego w Słupsku, Zagroda Wsi Pszczyńskiej w Pszczynie, Dom Wincentego Witosa w Wierzchosławicach. Oddział Muzeum Okręgowego w Tarnowie, Dwór w Dołędze. Oddział Muzeum Okręgowego w Tarnowie. Muzea lokalne omawia: J. Czajkowski, *Lokalne muzea na wolnym powietrzu*, „Acta Scansenologica”, (2001), t. 8, s. 7-50; por. też: J. Świąch, *Muzealnictwo skansenowskie w Polsce na tle regionów etnograficznych i architektonicznych*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2003), nr 6, s. 33-40.

³³ J. Świąch, R. Tubaja, *Rozdroża muzealnictwa skansenowskiego w Polsce na początku XXI w.*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2005), nr 8, s. 37.

³⁴ Szerzej problem omówił: L. Gawlik, *Funkcjonowanie terminu...*, *op. cit.*, s. 264-266.

Dostosowywały one na przestrzeni czasu swe nazwy własne do opracowywanych docelowych koncepcji merytorycznych i ich programów³⁵. Niekiedy też z przyczyn, o których była powyżej mowa, aktualizowały swoje nazwy własne, dostosowując je do charakteru rozszerzonej ekspozycji budownictwa ludowego, np. muzea powstałe w drugiej połowie XX wieku lub które znalazły się w zmienionych po drugiej wojnie światowej granicach państwa polskiego (Olsztynek)³⁶. To ostatnie podobnie jak i muzeum w Zielonej Górze zmieniły swą nazwę w momencie wyodrębnienia się jako samodzielne placówki³⁷.

Aktualnie większość polskich muzeów na wolnym powietrzu posiada nazwy własne odpowiadające ich charakterowi ekspozycji, tj. zgodne z zakresem i podmiotem ich działalności, a także zasięgiem terytorialnym. Zaledwie w kilku muzeach powinny one ulec zmianie (poszerzeniu), ponieważ w wyniku rozbudowy znajduje się w nich więcej różnorodnych obiektów budownictwa niż wynika to z ich nazwy (m.in. Kadzidło, Pszczyna)³⁸.

Muzea pod swymi nazwami własnymi są rozpoznawalne i identyfikowane zarówno w kraju, jak i poza jego granicami przez biura turystyczne, turystów i stałych sympatyków. Ponadto prowadząc różnorodną działalność naukową, konserwatorską i upowszechnieniową, są też znane i rozpoznawalne nie tylko w środowisku lokalnym, ale również naukowym i muzealnym i to zarówno w kraju jak i zagranicą. Ich nazwy własne stanowią zatem „wartość samą w sobie” – „markę”. Dlatego zmiana nazwy muzeum bez istotnych powodów, o których była już mowa, będzie zawsze dla niego niekorzystna i kosztowna. Pomińmy tu niebagatelne względy sentymentalne, ale osiągnięcie poprzedniego poziomu identyfikacji wymagać będzie długotrwałych, różnego rodzaju działań o charakterze reklamowym i marketingowym na różnych polach i w mediach, aby

³⁵ Na przykład: Wdzydze Kiszewskie – Muzeum we Kaszubskie we Wdzydzech, Chaty Kaszubskie we Wdzydzech Kiszewskich. Oddział Terenowy Muzeum Pomorskiego w Gdańsku, Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzech Kiszewskich, Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny im. Izydora i Teodory Gulgowskich we Wdzydzech Kiszewskich; Zubrzyca Górna – Dwór Moniaków w Zubrzycy Górnej, Muzeum Orawskie w Zubrzycy Górnej, Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej; Nowogród – Muzeum Kurpiowskie w Nowogrodzie, Kurpiowski Park Etnograficzny w Nowogrodzie, Park Etnograficzny Północno – Wschodniego Mazowsza im. Adama Chętnika, Skansen Kurpiowski im. Adama Chętnika w Nowogrodzie.

³⁶ Nadole – Zagroda Gburska w Nadolu – Oddział Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w Pucku; Olsztynek – Park Etnograficzny w Olsztyнку – Oddział Muzeum Mazurskiego w Olsztynie, Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny w Olsztyнку.

³⁷ Zielonogórski Park Etnograficzny w Ochli, Zielonogórski Park Etnograficzny. Oddział Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli.

³⁸ Problem ten dotyczy muzeów, w których nazwie figuruje określenie – zagroda, a ekspozycja obejmuje poza zagrodą jeszcze kilka innych obiektów budownictwa, np.: Zagroda Kurpiowska w Kadzidle, Oddział Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce, Zagroda Wsi Pszczyńskiej w Pszczynie.

potencjalny turysta, instytucja, placówka naukowa skojarzyła nową nazwę z określonym muzeum³⁹.

Nie można jednak wykluczyć, że w niektórych z omawianych muzeów takie zmiany nazw własnych będą potrzebne czy wręcz konieczne. Zdecydowana większość z nich jest bowiem w trakcie nieustannego rozwoju, rozbudowy swych ekspozycji o nowe sektory, w których prezentowane są lub będą różnorodne obiekty nie tylko budownictwa ludowego, ale również sakralnego, przemysłowego, dworskiego, małomiasteczkowego, czy też obiekty o charakterze usługowym. Niektóre z nich poszerzają również zasięg swych ekspozycji i zakres swoich zainteresowań o nowe obszary kulturowe. Ich ostateczny zakres i zasięg objęty działalnością, będzie zatem w pełni uwidoczniiony po zakończeniu ich rozbudowy.

Pamiętać też należy, iż definicja muzeum na wolnym powietrzu ulega ciągłym przemianom merytorycznym – nieustannie rozwija się i rozszerza o nowe elementy szczególnie w zakresie pełnionych przez te muzea różnorodnych funkcji⁴⁰. Poszerzenie zakresu definicji tego typu muzeum o nowe funkcje, jaką mają

³⁹ Taką zmianę nazwy muzeum zupełnie niezasadną merytorycznie, zaproponowano w 2011 r. w odniesieniu do Muzeum Budownictwa Ludowego Parku Etnograficznego w Olsztynku. Nowa nazwa miała brzmieć: Muzeum – Park Etnograficzny w Olsztynku; byłaby ona powrotem niejako do nazwy używanej przed zasadniczą rozbudową ekspozycji budownictwa ludowego z okresu, kiedy muzeum to stanowiło Oddział Muzeum Mazurskiego w Olsztynie.

⁴⁰ Muzeum skansenowskie „jest to zespół budynków 1. Udostępniany dla zwiedzania. 2. Złożony najczęściej z obiektów architektury ludowej sprzed okresu cywilizacji przemysłowej; z chat rolników, pasterzy, rybaków, rzemieślników, handlarzy robotników, oraz z ich przynależności w rodzaju budynków gospodarskich /spichrze, stajnie, obory, chlewy itd./ oraz kramów kupieckich – i w ogóle z wszelkich obiektów architektury wiejskiej lub miejskiej, świeckiej lub kościelnej, prywatnej lub publicznej wymienionego rodzaju. 3. Złożony też ewentualnie: a/ z zabytków architektury wysokiej klasy / dwory, kaplice, siedziby historyczne itd./, których konserwacja w dawnym miejscu okazała się niemożliwa. b/ z obiektów architektonicznych cywilizacji przemysłowej. Różnorodne te obiekty eksponuje się łącznie z właściwym ich umeblowaniem i wyposażeniem. O ile jest to możliwe całość takiej wystawy uzupełniają urządzenia oświatowe dla publiczności, jak sala do wygłaszania wstępnych pogadanek o założeniach programowych muzeum, urządzenia audiowizualne, scena na wolnym powietrzu na przedstawienia folklorystyczne, restauracja itd.” Zob. *Memoriał...*, *op. cit.*, s. 15-16.; „Muzeum na wolnym powietrzu jest placówką naukowo-dydaktyczno-wychowawczą organizowaną celowo z typowych i zabytkowych obiektów tradycyjnego budownictwa oraz innych zabytków związanych z kulturą ludową wiejską i małomiasteczkową przenoszonych na określone miejsce lub pozostawionych i zabezpieczonych na miejscu”, *Wnioski po Międzynarodowej Konferencji Skansenowskiej w Sanoku*, „Acta Scansenologica”, (1980), t. 1, s. 251. M. Znamierowska-Prüfflerowa apelowała o uwzględnienie w definicji muzeum na wolnym powietrzu „ogromnego znaczenia społecznego skansenów jako rezerwatów ginącego naturalnego przyrodniczo-kulturowego środowiska człowieka. O zaplanowanie, celowego wykorzystania tkwiących w muzeach skansenowskich walorów terapeutycznych i rekreacyjnych, o świadomą organizację warunków emocjonalnej inspiracji i intelektualnej refleksji.” W. Salwa, *Międzynarodowa Konferencja Skansenowska w Sanoku w dniach 27-30 maja 1978*, „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku”, (1979), nr 25, s. 15.

one do spełnienia w Polsce z racji dokonanych w naszym kraju przemian ustrojowych, społecznych i gospodarczych oraz wynikających z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, postulował ostatnio Tadeusz Sadkowski⁴¹.

Nawet jednak wtedy, kiedy z wyżej określonych przyczyn nastąpią być może w niektórych muzeach konieczne zmiany czy korekty nazwy własnej, projektodawcy tej zmiany będą musieli wyważyć „za i przeciw”, mając na uwadze przede wszystkim korzyści wynikające z funkcjonowania w szerokim odbiorze społecznym poprzedniej nazwy stanowiącej jego „markę”.

Bez wątpienia jednak w najbliższej przyszłości żadne zabiegi nie umniejszą roli terminu „skansen”, który w szerokiej świadomości społecznej stanowi określenie polskich muzeów na wolnym powietrzu. Nie da się prawdopodobnie i chyba nie ma takiej potrzeby, aby zastąpić go innym, krótkim i równie nośnym społecznie określeniem. I chociaż Stowarzyszenie Muzeów na Wolnym Powietrzu coraz częściej nawołuje, aby nazwę „skansen” używać tylko w odniesieniu do sztokholmskiego muzeum, to apele te mogą przynieść w przyszłości pozytywny rezultat jedynie w środowisku naukowym, ale – nie społecznym. Zwiedzający te muzea zapewne w dalszym ciągu będą mówić – idę do skansenu czy zwiedziłem skansen lub też byłem na imprezie – „żywy skansen”⁴².

W końcu należy też zgodzić się z Leszkiem Gawlikiem, że: „Nowe negatywne znaczenie nadane terminowi <skansen> w publikacjach prasowych jest zjawiskiem niepokojącym”, bo może wytworzyć „w świadomości społecznej stereotyp rzutujący na recepcję okazałego kilkudziesięcioletniego dorobku polskich skansenów”⁴³. Jednak czy rzeczywiście tak się stanie w przyszłości, zależy to przede wszystkim od zespołów pracowniczych kształtujących wizję tych muzeów, od jakości prowadzonej przez nie działalności: naukowej, ekspozycyjnej, popularyzatorskiej itp., od umiejętności dostosowania jej do nowych wyzwań i potrzeb społecznych.

⁴¹ T. Sadkowski, „Bestia, która była, ale nie jest...” (AP17, 11). W sprawie poszerzonej definicji muzeum na wolnym powietrzu, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2002), nr 4, s. 41-46.

⁴² Od redakcji, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2005), nr 8, s. 5-6. Kilka muzeów na wolnym powietrzu w Polsce organizuje cieszące się olbrzymią popularnością imprezy nazywane – „żywy skansen”, podczas których odbywają się różnego rodzaju demonstracje i pokazy prac gospodarskich, domowych, rzemieślniczych, a także obrzędów, zwyczajów itp. Choć sformułowanie „żywy skansen” jest bez wątpienia w języku polskim niepoprawną formą stylistyczną, to jednak coraz bardziej się upowszechnia.

⁴³ L. Gawlik, *op. cit.*, s. 271.

Literatura

- „Acta Scansenologica”, (1980-2010), t. 1-10.
- „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (1999-2009), nr 1-11.
- **Brzostowski Stanisław**, *Z dziejów parków etnograficznych (skansenów) w Polsce*, [w:] *Muzea skansenowskie w Polsce*, (red.) S. Błaszczyk, „Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1972, s. 45-64.
- **Bujak Jan**, *Muzealnictwo etnograficzne w Polsce (do roku 1939)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne”, (1975), z. 8, ss. 159.
- **Czajkowski Jerzy**, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Rzeszów-Sanok 1984.
- **Czajkowski Jerzy**, *Rozwój myśli skansenowskiej w Polsce 1945–1985*, „Acta Scansenologica”, (1989), t. 5, s. 140-145.
- **Czajkowski Jerzy**, *Lokalne muzea na wolnym powietrzu*, „Acta Scansenologica”, (2001), t. 8, s. 7-50.
- **Czajkowski Jerzy**, *Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku z perspektywy 45 lat*, „Materiały Budownictwa Ludowego w Sanoku”, (2004), nr 36, s. 19-21.
- **Czechowiczowa Natalia**, *Z dziejów skansenu w Polsce*, „Muzealnictwo”, (1957), nr 6, s. 10-28.
- **Gawlik Leszek**, *Medialne, społeczne i naukowe funkcjonowanie pojęcia skansen a kierunki zmian w muzealnictwie skansenowskim*, [w:] „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeum na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2005), nr 8, s. 39-51.
- **Gawlik Leszek**, *Funkcjonowanie terminu „skansen” w polskim muzealnictwie i współczesnych mediach*, „Lud”, (2005), t. 89, s. 253-275.
- *Mały słownik języka polskiego*, (red.) E. Sobol, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1995, s. 845-846.
- „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku”, (1964-2008), nr 1-37.
- *Memoriał w sprawie ochrony budownictwa drewnianego w Polsce. Program organizacji parków etnograficznych*, (red.) M. Ptaśnik, W. Jankowski, M. Konopka, Warszawa 1966, ss. 74.
- *Międzynarodowa Konferencja Skansenowska (Referaty)*, (red.) F. Midura, Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Sanok 1978, ss. 239.
- **Midura Franciszek**, *Muzealnictwo skansenowskie w Polsce (stan obecny i perspektywy rozwoju)*, [w:] *Muzea skansenowskie w Polsce*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Poznań 1979, s. 28-48.
- *Muzea skansenowskie w Polsce*, (red.) S. Błaszczyk, „Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1972, ss. 308.
- *Muzea skansenowskie w Polsce*, (red.) F. Midura, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Poznań 1979, ss. 270.

- *Od redakcji*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2005), nr 8, s. 5-6.
- *Odwzorowanie struktur osadniczych w muzeach skansenowskich w Polsce*, Muzeum Wsi Kieleckiej, Kielce 1989, ss. 115.
- *Ogólnopolska Konferencja Parków Etnograficznych*, Opole 22-24 IX 1970 R. (Referaty i Komunikaty), (red.) J. Klimczyk, Wyd. Muzeum Wsi Opolskiej w Bierkowicach k. Opola, Opole 1971, ss. 132.
- **Pelczyk Antoni**, Wielkopolski park etnograficzny. Między tradycyjną wsią, a teorią i praktyką skansenowską, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. VIII, Poznań 2002.
- **Piwocki Ksawery**, Zabytek, rezerwat, park kultury – muzeum w plenerze, „Ochrona Zabytków”, (1961), R. 14, nr 3-4, s. 4.
- **Piwocki Ksawery**, Typy parków etnograficznych, „Ochrona Zabytków”, (1968), R. 21, nr 1, s. 3-10.
- **Pokropek Marian**, Specyfika rurarystyczna i architektoniczna Białostockiego Muzeum Wsi na tle innych muzeów typu skansenowskiego w Polsce, „Rocznik Białostocki”, (1993), t. X, s. 345-360.
- Protokół: Pierwsze posiedzenie Rady Muzealnej Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku (22 – 24 XI 1958) Teksty nieautoryzowane, s. 110-114.
- **Pytlińska-Spiss Anna**, Przegląd wybranej literatury z zakresu muzealnictwa skansenowskiego, Nakładem Muzeum Budownictwa Ludowego, Sanok 1970, ss. 34.
- **Sadkowski Tadeusz**, „Bestia, która była, ale nie jest...” (AP17, 11). W sprawie poszerzonej definicji muzeum na wolnym powietrzu, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2002), nr 4, s. 41-46.
- **Salwa Wojciech**, Międzynarodowa Konferencja Skansenowska w Sanoku w dniach 27-30 maja 1978, „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku”, (1979), nr 25, s. 15.
- **Seweryn Tadeusz**, Osiedla zabytkowe w Polsce, „Kwartalnik Muzealny”, (1948), R. I, z. 1-4, s. 51-58.
- **Seweryn Tadeusz**, Muzea czy rezerваты, „Ochrona Zabytków”, (1948), R. I, nr 3/4, s. 102-104.
- **Sierackiewicz Jan, Święch Jan**, Skanseny. Muzea na wolnym powietrzu w Polsce, Olszanica 1999, Wydawnictwo Bosh, ss. 200.
- Skanseny po latach – założenia a realizacja. Materiały z ogólnopolskiej konferencji skansenowskiej Nowy Sącz, 5-6 X 1995, (red.) W. Kawiorski, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Nowy Sącz 1996, ss. 141.
- **Spiss Anna**, Muzea etnograficzne na wolnym powietrzu w Europie, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Studia i Materiały”, t. II, Wyd. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 1985, ss. 163.
- Słownik wyrazów obcych, (red.) J. Tokarski, Państwowy Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, s. 684.

- **Soppa Irena**, Park Budownictwa Ludowego, Wyd. Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze, Zielona Góra 1994.
- **Święch Jan, Tubaja Roman**, Rozdroża muzealnictwa skansenowskiego w Polsce na początku XXI w., „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2005), nr 8, s. 37.
- **Święch Jan**, Muzealnictwo skansenowskie w Polsce na tle regionów etnograficznych i architektonicznych, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2003), nr 6, s. 33-40.
- **Szura Andrzej**, Park Etnograficzny w Tokarni, Wyd. Muzeum Wsi Kieleckiej, Kielce 1985, ss. 20.
- Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r., DZ.U., 1997, Nr 5, poz. 24, art. 1 i art. 2.
- Wnioski po Międzynarodowej Konferencji Skansenowskiej w Sanoku, „Acta Scansenologica”, (1980), t. 1, s. 251.
- Wykaz Muzeów w Polsce, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2003, ss. 62.
- **Znamierowska-Prüfferowa Maria, Tubaja Roman**, Przymuzealny skansen toruński i inne muzea skansenowskie realizowane i planowane w województwie bydgoskim, [w:] Muzea skansenowskie w Polsce, (red.) S. Błaszczyk, „Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1972, s. 224-231.
- **Znamierowska-Prüfferowa Maria**, Zabytki budownictwa ludowego w Polsce i ich rola we współczesnym krajoznawstwie polskim i turystyce, „Ochrona Zabytków”, (1977), R. 20, nr 4, s. 11-18.
- Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Skansenowskiej. Kluki-Łeba, 18-20 września 2003 r.

Summary

Roman Tubaja

Jan Święch

(Institute of Ethnology and Cultural Anthropology
of the Jagiellonian University)

The nomenclature of the outdoor museums in Poland. Between the scientific correctness and colloquial knowledge

The beginning of the idea of protecting the monuments of folk architecture in Poland most often dates back to the turn of the 1970s and 1980s. The first museum of this type that can be regarded as the seedbed of a future open-air facility, consistent with the idea of the creator of this new form of ethnographic museums - Artur Hazelius - was founded in Poland in 1906 by Isidor and Teodora Gulgowski in Wdzydze, in Kashubia, and adopted the name - the Kashubian Museum in Wdzydze. From that moment on, the history of the implementation of open-air museums in Poland starts.

In more than a century-long history of this kind of museology in Poland a discussion continued and continues to this day, with varying intensity, a scientific controversy concerning finding the Polish equivalent of a name for those specific institutions, known as open-air museums.

The authors of the article organize and systematize the names of such museums operating in Polish terminology. They also point out the different types of inconsistencies occurring in the names of specific institutions, sometimes suggesting for the recipient an erroneous conception about the given museum.